

Dr. sc. Sabina SUBAŠIĆ GALIJATOVIĆ
*Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti
i međunarodnog prava Univerzitet u Sarajevu*
E-mail: sabina.galijatovic@gmail.com

1.01 Izvorni naučni rad/Original scientific article
UDK/UDC: 94:343.3/.7:341:(497:497.6)"1992/1995" (094)
DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2023.6.9.291>

PROCESUIRANJE RATNIH ZLOČINA PRED NACIONALNIM SUDOVIMA U REGIONU - IZMEĐU MEĐUNARODNIH OBAVEZA I REAL POLITIKE

Apstrakt: *Borba protiv nekažnjivosti za ratne zločine jedan je od osnovnih principa međunarodnog prava. Krivično gonjenje počinitelja ovih zločina proističe iz međunarodnih obaveza koje države imaju u svrhu utvrđivanja činjenica i istine kao osnova uspostavljanja vladavine prava. Pravo na istinu kao osnovna garancija protiv ponavljanja, obaveza procesuiranja teških zločina međunarodnog prava i pravo na pravičan proces, pravo na efikasne pravne lijekove i reparacije, te obaveza sjećanja i memorijalizacije, obaveze su koje su državama propisane brojnim međunarodnopravnim instrumentima. Temeljni doprinos u borbi protiv nekažnjivosti za zločine počinjene na području bivše Jugoslavije u oružanim sukobima devedesetih godina dvadesetog stoljeća dao je Međunarodni ad hoc krivični sud za bivšu Jugoslaviju. Njegovo pravno naslijeđe značajno je kako na polju utvrđivanja odgovornosti za zločine, tako i u razvoju međunarodnog prava.*

Strategijom za okončanje rada Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, obaveza procesuiranja ratnih zločina stavljena je u nadležnost nacionalnih sudova država u regionu. Pravosudni organi u regionu, uz podršku Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove, nasljednika međunarodnih krivičnih tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, preuzeli su obavezu procesuiranja ratnih zločina počinjenih u toku oružanih sukoba devedesetih godina dvadesetog stoljeća na području bivše Jugoslavije i u tu svrhu uspostavljeni su specijalizirani odjeli sudova i tužilaštava za procesuiranje ratnih zločina. Ipak, brojni osumnjičeni visokog ili srednjeg vojnog i civilnog komandnog lanca koji su učestvovali u zločinima, najvećim dijelom počinjenim na teritoriji Bosne i Hercegovine, a za koje su pred haškim tribunalom osuđeni njihovi pretpostavljeni, još uvijek nisu procesuirani, odnosno kazne izvršene.

Nacionalni sudovi u regionu, koji imaju obavezu da osiguraju provođenje međunarodnog principa borbe protiv nekažnjivosti i nastave rad međunarodnog sudstva, pokazali su se u tom dijelu neefikasnim, ako ne i u

službi realpolitike. Brojni osumnjičeni za ratne zločine visokog ranga izbjegavaju krivičnu odgovornost bijegom u susjedne države u kojima imaju ili su stekli dvojno državljanstvo. Zloupotrebom instituta ekstradicije, osumnjičenima za teške povrede međunarodnog prava je omogućena nekažnjivost. Pored toga, neosnovanom primjenom instituta univerzalne nadležnosti u procesuiranju ratnih zločina, nacionalni sudovi ne samo da ignorišu jurisprudenciju međunarodnog sudstva, već i pridonose revizionizmu utvrđenih činjenica.

Nedostatak regionalne saradnje u procesuiranju ratnih zločina, uprkos brojnim potpisanim sporazumima u tu svrhu, ne priznavanje presuda sudova susjednih država u regionu, problemi su koji i dalje sprečavaju prihvatanje činjenica i istine kao osnova garancije neponavljanja. Štaviše, činjenice utvrđene u presudama pred međunarodnim sudstvom predmetom su institucionalnog negiranja i revizionizma na prostorima država bivše Jugoslavije koje su učestvovala u oružanim sukobima 90-tih godina. Negacionizam i revizionizam, duboko institucionalno ukorijenjeni u poslijeratna društva na prostoru bivše Jugoslavije, njihovo tolerisanje i odobravanje, kao i neefikasan rad nacionalnog sudstva, doveli su do fenomena glorifikacije zločina i ratnih zločinaca u regionu. Kroz izvještaje relevantnih međunarodnih i nacionalnih institucija i primjere iz sudske prakse, ovaj rad ima za cilj ukazati na obaveze i ključne nedostatke u radu nacionalnih sudova u regionu bivše Jugoslavije i probleme regionalne saradnje u procesuiranju ratnih zločina.

Ključne riječi: *Borba protiv nekažnjivosti, međunarodno sudstvo, nacionalni sudovi, bivša Jugoslavija, ratni zločini, revizionizam, negacionizam.*

PROCESSING WAR CRIMES IN FRONT OF NATIONAL COURTS IN THE REGION - BETWEEN INTERNATIONAL OBLIGATIONS AND REAL POLITICS

Abstract: *The fight against impunity for war crimes is one of the basic principles of international law. The criminal prosecution of the perpetrators of these crimes stems from international obligations that states have for the purpose of establishing facts and truth as the basis for establishing the rule of law. The right to the truth as a basic guarantee against repetition, the obligation to prosecute serious crimes under international law and the right to a fair trial, the right to effective legal remedies and reparations, and the obligation to remember and memorialize, are obligations prescribed to states by numerous international legal instruments. A fundamental contribution to the fight against impunity for crimes committed on the territory of the former Yugoslavia in the armed conflicts of the nineties of the twentieth century was made by the International Ad Hoc Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. His legal legacy is significant both*

in the field of determining responsibility for crimes and in the development of international law.

With the strategy for ending the work of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, the obligation to process war crimes was placed under the jurisdiction of the national courts of the countries in the region. The judicial authorities in the region, with the support of the International Residual Mechanism for Criminal Courts, the successor of the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda, took on the responsibility of prosecuting war crimes committed during the armed conflicts of the 1990s in the territory of the former Yugoslavia, and for this purpose specialized departments were established courts and prosecutor's offices for processing war crimes. However, numerous suspects of high or middle military and civilian chain of command who participated in crimes, most of which were committed on the territory of Bosnia and Herzegovina, and for which their superiors were convicted before the Hague Tribunal, have not yet been prosecuted, that is, the sentences have been carried out.

The national courts in the region, which have the obligation to ensure the implementation of the international principle of the fight against impunity and to continue the work of the international judiciary, have proven to be ineffective in that area, if not in the service of realpolitik. Numerous high-ranking war crime suspects avoid criminal responsibility by fleeing to neighboring countries where they have or have acquired dual citizenship. By abusing the institution of extradition, impunity has been granted to those suspected of serious violations of international law. In addition, by unfoundedly applying the institute of universal jurisdiction in the prosecution of war crimes, national courts not only ignore the jurisprudence of international courts, but also contribute to the revisionism of established facts.

The lack of regional cooperation in the prosecution of war crimes, despite numerous agreements signed for this purpose, the non-recognition of judgments of the courts of neighboring states in the region, are problems that continue to prevent the acceptance of facts and truth as the basis of a guarantee of non-repetition. Moreover, the facts established in the judgments before the international judiciary are the subject of institutional denial and revisionism in the territories of the states of the former Yugoslavia that participated in armed conflicts in the 90s. Negationism and revisionism, deeply institutionally rooted in the post-war societies of the former Yugoslavia, their toleration and approval, as well as the ineffective work of the national judiciary, led to the phenomenon of glorification of crimes and war criminals in the region. Through the reports of relevant international and national institutions and examples from court practice, this work aims to point out the obligations and key shortcomings in the work of national courts in the region of the former Yugoslavia and the problems of regional cooperation in the prosecution of war crimes.

Key words: *Fight against impunity, international judiciary, national courts, former Yugoslavia, war crimes, revisionism, negationism.*

Uvod

Tokom oružanih sukoba na području bivše Jugoslavije počinjeni su brojni zločini, posebno na području Bosne i Hercegovine. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) od početka svog djelovanja 1994. godine do okončanja svog rada i prebacivanja preostalih predmeta pred Međunarodni mehanizam za krivične sudove (MMKS), nasljednika međunarodnih *ad hoc* krivičnih sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, procesuirao je 161 osobu za zločine počinjene na području bivše Jugoslavije.¹ Od toga, 127 osoba procesuirano je za zločine počinjene na teritoriji Bosne i Hercegovine.² Naslijeđe MKSJ i MMKS na polju borbe protiv nekažnjivosti za zločine počinjene na području bivše Jugoslavije je bez presedana. Ove dvije institucije postigle su značajan napredak u razvoju i primjeni međunarodnog prava te postavile temelje procesuiranja ratnih zločina. Kroz njihovu sudsku praksu normativno su uređena brojna krivična djela za koja nije postojala ni definicija u međunarodnom pravu³, te različiti oblici odgovornosti počinitelja⁴. Takođe, MKSJ je kroz svoju praksu pokazao da čak ni šefovi država na vlasti nisu imuni od krivičnog gonjenja.⁵ Proces pred MMKS su dodatno omogućili da se identifikuje odgovornost lokalnih struktura, obim zločina te lanci komandovanja.⁶

¹ ICTY, *Inforgafika: činjenice i brojke o MKSJ*, <https://www.icty.org/bcs/o-mksj>.

² Za zločine počinjene na području Hrvatske procesuirano je 17 osoba, za zločine na Kosovu 15, a za zločine na području Makedonije 2 osobe, u Sabina Subašić Galijatović, *Zločini seksualnog zlostavljanja u Bosni i Hercegovini 1992-1995 u svjetlu teorije i prakse međunarodnog prava*, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2021, 299.

³ Vidjeti primjere defnicija djela silovanja i seksualnog zlostavljanja: MKSJ, IT-95-17/1-T, Tužilac suda protiv Ante Furundžije, pred Pretresnim vijećem, Presuda, 10. decembar 1998, 165-186; MKSJ, IT-96-23-T& IT-96-23/1-T, Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, pred Pretresnim vijećem, Presuda, 22. februar 2001, par. 460; 3 MKSJ, IT-98-30/1-T, Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Dragoljuba Prcaća, Milojice Kosa, *Mlada Radića, Zorana Žigića*, pred Pretresnim vijećem, Presuda, 2. novembar 2001, par. 177.

⁴ Udruženi zločinački poduhvat kao vrsta odgovornosti razrađen je detaljno u prdmetima pred haškim tribunalom, kao i odgovornost visokorangiranih civilnih rukovodilaca, vidjeti: MKSJ, IT-94-1-A, *Tužilac protiv Duška Tadića zvanog "Dule"*, pred Žalbenim vijećem, 15. juli 1999, par. 196-204; MKSJ, IT-98-33-T, *Tužilac protiv Radislava Krstića*, pred Pretresnim vijećem, Presuda, 2. august 2001, par. 601; MKSJ, IT-04-74-T, *Tužilac međunarodnog suda protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Slobodana Praljka, Milivoja Petkovića, Valentina Čorića i Berislava Pušića*, Pretresno vijeće III, Presuda, 29. maj 2013, Tom I, par. 203-204.

⁵ MKSJ, IT-02-54-T, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, Izmijenjena optužnica, 22. novembar 2002; MKSJ, IT-02-54-T, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, Pred pretresnim vijećem, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004.

⁶ MICT-13-55-ES, *Karadžić Radovan*; MICT-13-56, *Mladić Ratko*; MICT-15-96-A, *Stanišić i Simatović*.

Strategija završetka rada Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju predviđjala je da kraj mandata međunarodnog *ad hoc* suda ne predstavlja kraj procesuiranja ratnih zločina, već samo njihovo novo poglavlje – završetkom rada Tribunala i posljednjeg predmeta pred Međunarodnim rezidualnim mehanizmom za krivične sudove, nasljednikom haškog tribunala, odgovornost za procesuiranje ratnih zločina potpala je pod primarnu nadležnost nacionalnog sudstva država bivše Jugoslavije. Veliki broj visokorangiranih odgovornih osoba koji su učestvovali u zločinima za koje su pred haškim tribunalom osuđeni njihovi pretpostavljeni, nisu procesuirani, odnosno kazne izvršene.⁷ Nedostatak regionalne saradnje⁸, te negiranje zločina i glorifikacija osoba odgovornih za ratne zločine, dva su osnovna problema koja i dalje sprečavaju utvrđivanje pune odgovornosti za zločine počinjene tokom oružanih sukoba na području bivše Jugoslavije.⁹ Problemi regionalne saradnje, koja je dostigla je svoj najniži nivo posljednjih godina¹⁰, oslikavaju stanje u poslijeratnim društvima na prostoru bivše Jugoslavije. Utvrđene činjenice u presudama međunarodnog sudstva, ne samo da su predmetom negiranja na prostorima država bivše Jugoslavije koje su učestvovala u ratovima 90-tih godina, već su i predmetom manipulacije pred nacionalnim sudovima.¹¹

Međunarodnopravne obaveze država

Nekažnjivost predstavlja kršenje međunarodne obaveze države da istraži teške povrede međunarodnog prava i preduzme odgovarajuće mjere u odnosu na počinitelje, kako bi oni koji su krivično odgovorni bili procesuirani, presuđeni i

⁷ United Nations, Security Council, S/2022/866, Annex II to the letter dated 16 November 2022 from the President of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals addressed to the President of the Security Council, *Progress report of the Prosecutor of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, Serge Brammertz, for the period from 16 May to 15 November 2022*, 48, par. 55.

⁸ Prvi pomaci napravljeni su potpisivanjem Protokola o saradnji u progonu osumnjičenih za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i zločin genocida između Tužilaštva za ratne zločine Srbije i Tužilaštva Bosne i Hercegovine, 31. januara 2013.godine, te potom i Protokola između Državnog odvjetništva Republike Hrvatske i Tužilaštva Bosne i Hercegovine 3. juna 2013. godine.

⁹ United Nations, Security Council, S/2019/888, Letter dated 18 November 2019 from the President of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals addressed to the President of the Security Council, Annex II, *Progress report of the Prosecutor of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, Serge Brammertz, for the period from 16 May to 15 November*, par. 72, par. 56.

¹⁰ United Nations, Security Council, S/2022/866, Annex II to the letter dated 16 November 2022 from the President of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals addressed to the President of the Security Council, *Progress report of the Prosecutor of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, Serge Brammertz, for the period from 16 May to 15 November 2022*, 49/59, par. 61.

¹¹ Dalibor Stupar, *Manipulativne strategije održavaju princip nekažnjivosti ratnih zločina*, portal Autonomija, 24.2.2022, pristupljeno 17.3.2023, <http://www.hlc-rdc.org/?p=38337>.

osuđeni na odgovarajuće kazne.¹² Različiti međunarodno pravni instrumenti predviđaju efektivan pristup pravdi, u uslovima jednakosti, a države imaju temeljnu obavezu poštivanja i primjene međunarodnog prava ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava. Fundamentalni principi i direktive Ujedinjenih nacija o pravu na proces i reparacije žrtava teških povreda međunarodnog prava ljudskih prava i teških povreda međunarodnog humanitarnog prava propisuju obavezu provođenja istrage, procesuiranja i kažnjavanja osoba optuženih za ove povrede, te uređuju pravne implikacije koje se odnose na univerzalnu jurisdikciju, ekstradiciju, međunarodnu pravnu pomoć i druge oblike saradnje.¹³ Ovim obavezama obuhvaćeni su i nedržavni akteri kao što su određene grupe koje vrše efektivnu kontrolu na datoj teritoriji ili nad stanovništvom te teritorije.¹⁴ Principi i direktive protiv nekažnjivosti razvijani su na bazi odgovornosti država za protupravna djela Komisije za međunarodno pravo UN-a, glavnog organa u sistemu UN-a za razvoj i kodifikaciju međunarodnog prava. Principi ljudskih prava koji se odnose na borbu protiv nekažnjivosti postali su nakon Drugog svjetskog rata, uz značajan broj međunarodnih ugovora za zaštitu ljudskih prava koji su usvojeni, integralni dio međunarodnog običajnog prava.

Pravo na istinu

Međunarodni instrumenti koji tretiraju borbu protiv nekažnjivosti uspostavili su obavezu država na poštivanje i provođenje principa prema kojima „svi ljudi imaju neotuđivo pravo da znaju istinu o zločinima koji su počinjeni u prošlosti i okolnosti masovnih i sistematskih kršenja ljudskih prava koje su dovele do počinjenja tih zločina“.¹⁵ Potpuno i efektivno osiguranje prava na

¹² United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2005/102/Add.1, Promotion and Protection of Human Rights, *Impunity, Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity*, Diane Orentlicher, Principle 1 – General obligations of States to take effective action to combat impunity, 7.

¹³ Theo van Boven, *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, New York, 16 December 2005, United Nations Audiovisual Library of International Law, (konsultovano 17.3.2023), https://legal.un.org/avl/ha/ga_60-147/ga_60-147.html.

¹⁴ Nedržavni akteri su i poblize navedeni u odredbama koje se odnose na odštetu: „U slučajevima kada odgovornost za reparaciju pripada fizičkom licu, pravnom ili drugom licu određenog entiteta, lice ili entitet treba da pruži obeštećenje žrtvi ili državi ako je ona već obezbjedila odštetu žrtvi“, Theo van Boven, *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, New York, 16 December 2005, United Nations Audiovisual Library of International Law, 2010, 4.

¹⁵ United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2005/102/Add.1, Promotion and Protection of Human Rights, *Impunity, Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity*, Diane Orentlicher, Principle II.

istinu predstavlja i osnovnu garanciju protiv ponavljanja.¹⁶ Takođe, prihvatanje istine je i osnovni temelj za pomirenje.¹⁷ Posebna pažnja posvećena je i „pravu na istinu za žrtve, njihove porodice i bližnje, koji nezavisno od bilo kakve pravne procedure, imaju neotuđivo pravo da znaju istinu o okolnostima u kojima su kršenja počinjena, i u slučaju smrti ili nestanka, šta se dogodilo žrtvama“¹⁸. Žrtva je definirana kao osoba koja je podvrgnuta povredama fizičkog ili psihičkog integriteta, materijalnog gubitka ili kršenju osnovnih prava. Osim direktnih žrtava ovom definicijom su obuhvaćene i indirektne žrtve kao što su članovi porodica ili izdržavana lica direktne žrtve. Takođe, naglašeno je da žrtve mogu biti osobe koje su oštećene pojedinačno ili kolektivno.¹⁹ Ovo pravo se proteže kako na svakog oštećenog, tako i na nevladine organizacije koje u tome imaju legitiman interes.²⁰ Brojni su primjeri primjene ovog afirmisanog prava kojim se utvrđuje kršenje obavezujućih međunarodnih konvencija.²¹ Nezavisna i nepristrasna istraga o kršenju ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava, u razumnom roku, propisana je kao obaveza državama. U tu svrhu, države su obavezne da donesu odgovarajuće mjere, uključujući i nezavisnost i efektivnu funkcionalnost pravosuđa, kako bi se pravo na istinu osiguralo. Ove obaveze predviđaju i mjere osnaživanja efikasnosti primjene konvencionalnih klauzula univerzalne i međunarodne nadležnosti, kroz obavezu država da usvoje internu legislativu koja omogućuje sudovima univerzalnu nadležnost za teške zločine prema međunarodnom pravu, u skladu s principima međunarodnog običajnog i ugovornog prava.²²

¹⁶ Isto.

¹⁷ UN, Security Council, S/2022/866, Annex II to the letter dated 16 November 2022 from the President of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals addressed to the President of the Security Council, *Progress report of the Prosecutor of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, Serge Brammertz, for the period from 16 May to 15 November 2022*, 48, par.56.

¹⁸ United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2005/102/Add.1, Promotion and Protection of Human Rights, *Impunity, Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity, Diane Orentlicher*, Principle 4.

¹⁹ Theo van Boven, *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, New York, 16 December 2005, United Nations Audiovisual Library of International Law, 2010, 4.

²⁰ United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2005/102/Add.1, Promotion and Protection of Human Rights, *Impunity, Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity, Diane Orentlicher*, Principle 19.

²¹ Dom za ljudska prava Bosne i Hercegovine je tako utvrdio da je Republika Srpska prekršila član 3 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i sloboda, ne sprovodeći ozbiljnu i efikasnu istragu te zadržavanjem informacija o istini koja se odnosi na sudbinu nestalih i lokacijama na kojima bi se mogli nalaziti, predmet *Selimović i ostali protiv Republike Srpske*, CH01- 8365 iz 2003. godine, par. 191, 220; Vidjeti i Evropski sud za ljudska prava, predmet *Cyprus v. Turkey*, par. 157-158 (10 May 2001).

²² United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2005/102/Add.1, Promotion and Protection of Human Rights, *Impunity, Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity, Diane Orentlicher*, Principle 36.

Obaveza procesuiranja teških zločina međunarodnog prava

Države imaju obavezu da u cijelosti ispoštuju pravne obaveze koje imaju u okviru krivičnog gonjenja osoba po odgovornosti za teške zločine međunarodnog prava. Ova obaveza efikasnog procesuiranja ratnih zločina preuzeta je i u dokumentima Vijeća sigurnosti UN-a kojima se procesuiranje ratnih zločina nakon zatvaranja *ad hoc* tribunala za bivšu Jugoslaviju stavlja u nadležnost nacionalnih sudova.²³ Pravo na pravičan proces propisano je i regionalnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava, kao što je član 13 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava. Konkretno inicijative po pitanju univerzalne nadležnosti preduzete su na nivou Evropske Unije u smislu procesuiranja osoba odgovornih za zločine genocida, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine²⁴ te razmjene informacija o istima²⁵. Države nadalje imaju obavezu usvajanja i primijene garancija protiv svake devijacije pravila kao što su preskripcija, amnestija, pravo na azil, odbijanje ekstradicije, princip *non bis in idem*, službeni imunitet, zakonodavstvo vezano za pokajanje, kao i princip sudskog imuniteta za sudije koje promovišu ili doprinose nekažnjivosti.²⁶ Sva ova pravila i njihove moguće devijacije detaljno su obrazloženi, pa je tako i jasno navedeno da se počinioci teških zločina međunarodnog prava ne mogu pozivati na nacionalne zakonske odredbe jedne države u kojima se predviđa da se ekstradicija ne primjenjuje na sopstvene državljane. Naglašeno je da samo u slučaju kada država u koju bi osoba trebala biti izručena predviđa smrtnu kaznu, ili kada postoje čvrsti razlozi da bi mogla biti žrtva teških povreda ljudskih prava kao što su tortura, prisilni nestanak, vansudska egzekucija, ekstradicija treba biti odbijena.²⁷

Pravo na efikasan pravni lijek i reparacije

Pravo na efikasan pravni lijek predviđeno je brojnim međunarodnim pravnim instrumentima. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima tako stipulira da svako ima pravo na efikasan pravni lijek pred nacionalnim sudovima protiv djela kojima se krše osnovna ljudska prava priznata ustavom ili zakonom.²⁸ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima predviđa

²³ United Nations, Security Council, Resolution S/RES/1503 (2003), 28 August, 2003.

²⁴ European Union, 2003/335/JHA: Council Decision 2003/335/JHA of 8 May 2003 on the investigation and prosecution of genocide, crimes against humanity and war crimes, Official Journal L 118, 14/05/2003 P. 0012 – 0014.

²⁵ European Union, 2002/494/JHA: Council Decision of 13 June 2002 setting up a European network of contact points in respect of persons responsible for genocide, crimes against humanity and war crimes, Official Journal L 167, 26/06/2002 P. 0001 – 0002.

²⁶ United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2005/102/Add.1, Promotion and Protection of Human Rights, Impunity, Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity, Diane Orentlicher, Principles 22- 30.

²⁷ Isto., Principle 26.

²⁸ United Nations, Universal Declaration of Human Rights, United Nations General Assembly 217 A, 10 December 1948, art. 8.

obavezu država da osiguraju efikasan pravni lijek svakoj osobi čija su prava i slobode prekršene, čak i ako su kršenja počinile osobe u službenom svojstvu.²⁹ Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije obavezuje države da svim osobama pod svojom jurisdikcijom osiguraju zaštitu i pravo na efikasan proces pred nacionalnim sudovima ili drugim nadležnim organima, kao i pravo da pred tim sudovima dobiju pravednu i adekvatnu satisfakciju ili reparacije, za svaku štetu prouzrokovanu diskriminacijom.³⁰ Konvencija protiv torture i drugih okrutnih, nehumanih ili degradirajućih postupaka takođe predviđa pravo na reparacije i adekvatnu indemnizaciju žrtvama ili članovima njihovih porodica.³¹ Konvencija o pravima djeteta, sa svoje strane nalaže obavezu državama da preduzmu sve mjere u svrhu readaptacije i socijalnog uključivanja djece žrtava povreda ljudskih prava ili povreda prava počinjenih u oružanim sukobima.³²

Pravo na reparacije razrađeno je u aktima organa UN-a³³ i statutima sudskih organa u sistemu UN-a³⁴. Primjena ovog prava detaljno je obrazložena u izvještaju Cherifa Bassiounija, specijalnog izvjestioca Komisije za ljudska prava UN-a³⁵. Prije svega, sve države imaju obavezu poštivanja i primjene normi međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog prava ljudskih prava koje proističu iz međunarodnih ili regionalnih ugovora i međunarodnog običajnog prava, a koje uključuju preduzimanje zakonskih i administrativnih mjera u svrhu prevencije, istrage, efektivnog pristupa pravdi i osiguranja reparacija žrtvama.³⁶ Pravo žrtava na reparacije osigurava država, odnosno odgovorna strana u slučaju

²⁹ United Nations, UN General Assembly resolution 2106 (XX), *International Covenant on Civil and Political Rights*, 21 December 1965, art. 3.

³⁰ United Nations, *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, 21 December 1965, art.6.

³¹ United Nations, UN General Assembly resolution 39/46, *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, 10 December 1984, art.14.

³² United Nations, UN General Assembly resolution 44/25, *Convention on the Rights of the Child*, art. 39.

³³ United Nations, Economic and Social Council, Resolution 1989/57, 24 May 1989, *Implementation of the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, United Nations, Economic and Social Council, Resolution 1990/22, 24 May 1990, *Victims of Crime and Abuse of Power*.

³⁴ Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a 827 (1993) od 25. maja 1993, kojom je usvojen Statut MKSJ, Vijeće sigurnosti je donijelo odluku (br.7) da “rad Međunarodnog suda neće narušiti pravo žrtava da, putem odgovarajuće procedure, traže naknadu za štetu koja im je nanesena kršenjima međunarodnog humanitarnog prava”; vidjeti takođe Statut Međunarodnog krivičnog suda od 17. jula 1998, kojim se sudu nalaže obaveza “uspostavljanja principa primjenjivih na reparacije kao što su restitucija, indemnizacija ili rehabilitacija, koje trebaju biti dodijeljene žrtvama ili osobama koji imaju to parvo na osnovu njih”, kao i obavezu državama članicama da uspostave fond za žrtve zločina iz nadležnosti MKS i njihove porodice, član 75 i 79 Statuta MKS.

³⁵ UN, E/CN.4/2000/62, *The right to restitution, compensation, and rehabilitation for victims of gross violations of human rights and fundamental freedoms: final report of the Special Rapporteur, M. Cherif Bassiouni, submitted in accordance with Commission resolution 1999/33*, 18 January 2000, Annex, 5-12.

³⁶ Isto, 7-8.

da se kršenje koje je rezultiralo pravom na reparacije ne može pripisati državi. Ukoliko odgovorna strana ne ispunjava svoju obavezu, država je dužna uspostaviti nacionalne fondove u svrhu indemnizacije žrtava. Država je takođe dužna osigurati izvršenje odluka o reparaciji koje su donijeli nacionalni sudovi. Procedure u procesima za reparaciju i osiguranje njihove dostupnosti jasno su navedene kao obaveza države.³⁷ Kao forme reparacija predviđeni su restitucija, indemnizacija, readaptacija, satisfakcija i garancija neponavljanja.³⁸ Restitucija kao prvi oblik reparacija podrazumijeva povratak u stanje koje je postojalo prije kršenja međunarodnog humanitarnog prava ili međunarodnog prava ljudskih prava i podrazumijeva povratak slobode, pravne sigurnosti, građanskog i društvenog statusa, porodičnog života, povratak u mjesto boravka, povratak na radno mjesto i povratak imovine.³⁹ Obaveza indemnizacije predviđena je za svu štetu nastalu kršenjem međunarodnih normi, izraženu finansijskom pretpostavkom i uključuje fizičke i psihičke posljedice, materijalnu štetu u smislu gubitka primanja, edukacije, kao i naknadu troškova proizašlih iz uzrokovane štete.⁴⁰ Readaptacija kao oblik reparacija podrazumijava medicinsku i psihološku skrb te pristup pravnim i socijalnim uslugama.⁴¹ Moralna reparacija i garancija neponavljanja podrazumijevaju mjere kao što su prestanak kršenja, pronalazak i ukop tijela ubijenih i nestalih, institucionalno ili sudsko priznanje žrtava, njihovog dostojanstva, reputacije i pravnih i društvenih prava, izvinjenje, javno priznanje i prihvatanje odgovornosti, sudske ili administrativne sankcije protiv osoba odgovornih za kršenja, komemoracije i odavanje počasti žrtvama.⁴² Takođe, jedan od važnih segmenata reparacija je i prevencija sa nizom konkretnih mjera prema institucijama država kao što su efikasna kontrola vojne sile i sigurnosnih službi, limitiranje nadležnosti vojnih sudova, osnaživanje nezavisnosti pravosuđa, zaštita određenih profesija i branilaca ljudskih prava i poštivanje deontoloških standarda i međunarodnih normi od strane javnih službi.⁴³ Nadalje, kao pravo iz oblasti reparacija predviđen je i javni pristup informacijama u svrhu ostvarivanja predviđenih prava, kao i svim pravnim, medicinskim, psihološkim, socijalnim, administrativnim i drugim javnim službama.⁴⁴

³⁷ United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2005/102/Add.1, Promotion and Protection of Human Rights, *Impunity, Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity*, Diane Orentlicher, Principles 32-33, 16-17.

³⁸ United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2000/62, *The right to restitution, compensation, and rehabilitation for victims of gross violations of human rights and fundamental freedoms: final report of the Special Rapporteur, M. Cherif Bassiouni, submitted in accordance with Commission resolution 1999/33*, 18 January 2000, Annex, par. 21, p. 10-11.

³⁹ *Isto*, par. 22, p.11.

⁴⁰ *Isto*, par. 23, p.11.

⁴¹ *Isto*, par. 24, p.11.

⁴² *Isto*, par. 25, p.11-12.

⁴³ *Isto.*, par. 25 (i), p.12.

⁴⁴ *Isto.*, par. 26, p.12.

Obaveza sjećanja i memorijalizacije

Principi borbe protiv nekažnjivosti predviđaju, između ostalog, i obavezu sjećanja uz navod da „znanje jednog naroda o historiji njegove opresije spada u njegovo naslijeđe i kao takvo mora biti sačuvano odgovarajućim mjerama“.⁴⁵ U tu svrhu, države su obavezne konzervirati arhive i druge elemente koji se odnose na kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava i učestvovati da se sazna za ovakva kršenja. Ove mjere imaju za cilj da sačuvaju kolektivno sjećanje od zaborava, posebno u svrhu zaštite od razvijanja revizionističkih i negacionističkih teza.

Procesuiranje ratnih zločina u regionu

Osnovni element koji jasno ukazuje na manjkavost u tretmanu ratnih zločina odnosi se na procesuiranje osoba povezanih sa državnim aparatom, odnosno na problematiku učešća oružanih struktura jedne države u drugoj. Praksa izbjegavanja procesuiranja počinitelaca na visokim pozicijama posebno je prisutna kako u nekadašnjoj vojnoj, policijskoj i političkoj hijerarhiji Srbije, odnosno Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), ali i vojnoj i civilnoj hijerarhiji Republike Hrvatske. Kvalifikacije oružanih sukoba i kvalifikacije krivičnih djela pred regionalnim sudstvom dodatno ukazuju na ovu problematiku. Iako su ovi elementi jasno razrađeni u jurisprudenciji međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i time postavljeni temelji pravne prakse za nacionalne sudove, u njihovoj dosadašnjoj praksi prisutna su očita odstupanja.

Procesuiranje ratnih zločina u Srbiji – sudstvo u službi revizionizma?

Tužilaštvo za ratne zločine Srbije je u dosadašnjoj praksi podizalo optužnice isključivo protiv osumnjičenih koji su bili visokorangirani u okviru vojnih i civilnih struktura Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske.⁴⁶ Najveći broj preostalih predmeta koje tretira ovo tužilaštvo rezultat je ustupanja optužnica iz Bosne i Hercegovine.⁴⁷ Potrebno je napomenuti da je u ovim predmetima kompletna istraga, podizanje i potvrđivanje optužnica sprovedeno pred nadležnim organima Bosne i Hercegovine i da je krivično gonjenje ustupljeno Republici Srbiji isključivo iz razloga što optuženi nisu dostupni

⁴⁵ United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2005/102/Add.1, Promotion and Protection of Human Rights, *Impunity, Report of the independant expert to uptade the Set of Principles to combat impunity, Diane Orentlicher*, Principle III.

⁴⁶ Postupci protiv člana Ratnog predsedništva BiH Ejupa Ganića, generala Armije BiH Jovana Divjaka, Vesne Bosanac, direktorke Opšte bolnice u Vukovaru, Vladimira Šeksa, potpredsednika Sabora Republike Hrvatske, Nasera Orića, komandanta snaga Armije BiH u Srebrenici, Fond za humanitarno pravo *Godišnji izvještaj za ratne zločine u Srbiji u 2019. godini*, 10.

⁴⁷ Fond za humanitarn pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2021.godine*, 8.

organima gonjenja Bosne i Hercegovine – odnosno optuženi se skrivaju u Srbiji iz razloga dvojnog državljanstva.⁴⁸

U pogledu pravnih kvalifikacija krivičnih djela Tužilaštvo za ratne zločine Srbije jednoobrazno primjenjuje kvalifikaciju ratni zločin protiv civilnog stanovništva, odbija da procesuirá krivična djela zločina protiv čovječnosti i optužnice ustupljene iz Bosne i Hercegovine preinačuje u pogledu pravnih kvalifikacija⁴⁹, te takođe u potpunosti ignorira međunarodnu pravnu praksu u pogledu kvalifikacija zločina genocida u i oko Srebrenice, tretirajući i ovaj zločin kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva.⁵⁰ Jedna od vidljivih karakteristika predmeta koji se vode pred pravosuđem u Srbiji je da se oružani sukobi kvalificiraju isključivo kao nemeđunarodni, čime se posljedično izbjegava bilo koja odgovornost tadašnjeg državnog aparata. Nasuprot tome, kada se traži odgovornost „druge strane“, oružani sukob se tretira kao međunarodni i primjenjuju odredbe koje tretiraju povrede počinjene tokom međunarodnih oružanih sukoba, što je slučaj u predmetu *Jurišić* Tužilaštva za ratne zločine Srbije⁵¹. Praksa stavljanja u pitanje istraga provedenih u Bosni i Hercegovini iz razloga „nekompatibilnosti“ sa pravnim sistemom u Republici Srbiji, odbijanje provođenja pravosnažnih presuda kao što je slučaj predmeta *Dukić* koji je okončan pred Sudom Bosne i Hercegovine, jasan su pokazatelj stanja u pravosudnom sistemu Srbije. Naime, nakon okončanja postupka pred nadležnim bosanskohercegovačkim sudom u kome su izneseni i utvrđeni dokazi o odgovornosti optuženog, nadležni sud u Beogradu odugovlačenjem procedure priznanja i izvršenja pravosnažne presude Suda Bosne i Hercegovine direktno doprinosi kulturi nekažnjivosti. Postupak (ne)priznanja i (ne)izvršenja pravosnažne presude Suda Bosne i Hercegovine pred pravosudnim institucijama Srbije jedan je od eklatantnih primjera u kojoj mjeri nacionalno sudstvo može doprinijeti revizionizmu pravosnažno utvrđenih činjenica. Predmet *Novak Djukić*, kako navodi jedan od posljednjih izvještaja Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, predstavlja manifestni neuspjeh regionalne saradnje.⁵² Evropska komisija

⁴⁸ Vidjeti predmete *Bratunac II*, *Bihać III*, *Brod na Drini*, *Sanski Most II*, *Rogatica*, *Kalinovik*, *Bratunac-Suha*, *Vlasenica*, *Teslić*, *Zvornik-Standard*, *Sanski Most-Luči Palanka*, izvještaji sa suđenja i dokumentacija iz predmeta dostupni na FHP, Suđenja za ratne zločine u Srbiji, *Spisak predmeta*, (konsultovano 17.3.2023), <http://www.hlc-rdc.org/?cat=234>.

⁴⁹ Vidjeti npr. predmet *Sanski Most II*, http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/sanski_most-II.html; predmet *Rogatica*, (konsultovano 17.3.2023), http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2022/05/Godisnji_izvestaj_2022.pdf

⁵⁰ Vidjeti predmet *Srebrenica*, Fond za humanitarno pravo, Suđenja za ratne zločine u Srbiji, *Spisak predmeta*, (konsultovano 17.3.2023), <http://www.hlc-rdc.org/?cat=234>

⁵¹ Republika Srbija, Tužilaštvo za ratne zločine, 09.11.2007, Beograd, MP/MS, *Optužnica protiv Ilije Jurišića*, str.7, http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Tuzlanska_kolona/Optuznica-Tuzlanska_kolona.pdf; Republika Srbija, Tužilaštvo za ratne zločine, *Precizirana optužnica protiv Ilije Jurišića*, 18. septembar 2009, (konsultovano 17.3.2023), <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/02/Precizirana-optu%C5%BEnica.pdf>.

⁵² UN, Security Council, S/2022/866, Annex II to the letter dated 16 November 2022 from the President of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals addressed to the

sa svoje strane navodi upravo ovaj predmet kao primjer ekstremno limitirane saradnje između država bivše Jugoslavije na polju pravosudne saradnje.⁵³

Procesuiranje ratnih zločina počinjenih tokom 90-tih godina jedan je od formalnih uvjeta za pristupanje Srbije Europskoj Uniji. U tu svrhu Srbija je usvojila Akcioni plan za Poglavlje 23 koji uključuje reformu pravosuđa i procesuiranje ratnih zločina.⁵⁴ Manjkavosti u procesuiranju ratnih zločina razultirali su ocjenom limitiranog napretka Srbije kao kandidata za članstvo u EU u poglavljima 23 i 24.⁵⁵ Ignoriranje i minimiziranje sudski utvrđenih činjenica, negiranje i relativizacija zločina, glorifikacija ratnih zločinaca i njihov povratak na javnu scenu, ustupanje javnih prostora i državnih resursa za izdavanje i promociju publikacija osuđenih ratnih zločinaca, primjeri su odnosa vlasti Srbije prema svojim obavezama u borbi protiv nekažnjivosti.⁵⁶

Procesuiranje ratnih zločina u Hrvatskoj – diskriminatorna politika kažnjavanja

Jedna od značajnih karakteristika suđenja za ratne zločine pred sudovima u Republici Hrvatskoj ogleda se u velikom broju suđenja u odsutnosti⁵⁷. Naime, Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske predviđa u određenim slučajevima suđenja *in absentia*⁵⁸. Svrha suđenja u odsutnosti, pored ostvarivanja prava žrtava, je i javna osuda kaznenih djela i počinitelja, te u tom smislu predstavlja svojevrsnu podršku žrtvama u ubrzanju procesa njihova

President of the Security Council, *Progress report of the Prosecutor of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, Serge Brammertz, for the period from 16 May to 15 November 2022*, 17 November 2022, 49/59, par. 64.

⁵³ European Commission, *Non-Paper on the State of Play regarding Chapters 23 and 24 for Serbia*, Semi-annual report on the current situation with Chapter 23 (Judiciary and Fundamental Rights) and Chapter 24 (Justice, Freedom and Security), June 2020, 6, (konsultovano 17.3.2023), https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Non_paper_Ch_23_24_June_2020.pdf

⁵⁴ Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, *Akcioni plan za poglavlje 23*, april 2016, (konsultovano 17.3.2023), <https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023.pdf>; vidjeti i *Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina za period 2021-2026*, Službeni glasnik RS, 97/2021, https://www.tuzilastvorz.org.rs/public/files/pages/2021-10/Nacionalna%20strategija%20za%20procesuiranje%20ratnih%20zlocina%20od%202021.%20do%202026.%20godine_compressed.pdf.

⁵⁵ European Commission, Commission Staff Working Document, *Serbia 2021 Report*, Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2021 Communication on EU Enlargement Policy, Strasbourg, 19.10.2021, (konsultovano 17.3.2023), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021SC0288>

⁵⁶ Vidjeti primjere: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2021. godine*, 9-15.

⁵⁷ Vidjeti npr. predmet Lora, 174-179, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014.

⁵⁸ „Optuženik se može suditi u odsutnosti samo ako postoje osobito važni razlozi da mu se sudi, a nije moguće suđenje u stranoj državi ili nije moguće izručenje ili je optuženik u bijegu ili nije dostižan državnim tijelima“, *Zakon o kaznenom postupku*, “Narodne novine” - Sl.list Republike Hrvatske.

oporavka i reintegracije u društvo.⁵⁹ Ipak, ovaj vid suđenja, prisutan u velikoj mjeri, u mnogim slučajevima održan je izvan pravnih standarda i načela kaznenog postupka.⁶⁰

Kao i u slučaju Srbije, i u Republici Hrvatskoj primjetan je manjak istraga i optužnica za pripadnike Hrvatske vojske i policije⁶¹. U prvoj deceniji nakon završetka sukoba u Hrvatskoj, nadležna županijska odvjetništva većinom su pokretala postupke protiv pripadnika bivše Jugoslovenske narodne armije, bivše Teritorijalne odbrane te vojnih i paravojnih snaga tzv. Republike Srpske Krajine.⁶² Tek nakon 2000-te godine, zbog pritiska međunarodne zajednice na vlasti u Hrvatskoj da se zločini istraže i odgovorni kazne, te reforme pravosuđa zbog pregovora s Europskom Unijom, pokrenut je određeni broj ovih procesa u kojima je suđeno osobama visokog zapovjednog lanca, na osnovu dokaza koje je ustupio MKSJ⁶³. U istom periodu procesuirani su i zločini počinjeni u Vojno-istražnom centru „Lora“ u Splitu⁶⁴, zločini počinjeni nad civilima u Osijeku⁶⁵ i zločini počinjeni tokom vojne akcije *Oluja*⁶⁶. Jedna od karakteristika ovih procesa je uzimanje u obzir olakšavajućih okolnosti prilikom izricanja kazne. Naime, optuženima u ovim procesima činjenica da su bili hrvatski branitelji i dobijali odlikovanja za zasluge, uzimana je kao olakonta okolnost i na tom osnovu smanjivana zapriječena kazna.⁶⁷ Sudska politika kažnjavanja, posebno primjenom olakšavajućih okolnosti kod izricanja kazni kao što je učešće u

⁵⁹ U periodu od 1992-2000. godine za ratne zločine osuđeno je ukupno 578 osoba, od čega 497 u odsusnosti, odnosno 86%, Milena Čalić-Jelić, Pregled suđenja u odsusnosti, 135, 140, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014.

⁶⁰ Vidjeti šire: Kratak prikaz pojedinih presuda, 140 u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014; vidjeti takođe Pregled praćenja suđenja u Republici Hrvatskoj, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek.

⁶¹ *Izveštaj projekta "Monitoring suđenja za ratne zločine-regionalna suradnja"*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek; Centar za razvoj demokratskog društva „Europolis“ iz Novog Sada, Osijek, 2020, 14.

⁶² Miren Špek, Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće, u: *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014, 159.

⁶³ Suđenja po komandnoj odgovornosti, predmeti Tihomir Orešković, Mirko Norac, Rahim Ademi, Branimir Glavaš, Miren Špek, Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014, 160.

⁶⁴ Zločini u Lori, 174-179, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014.

⁶⁵ Miren Špek, Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014, 179-186.

⁶⁶ Marko Sjekavica, Procesuiranje zločina počinjenih tijekom VRA Oluja i nakon nje, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014, 209-212.

⁶⁷ *Isto*, vidjeti suđenje za zločine u Medačkom džepu, str. 165-169; zločin u Paulin Dvoru, str. 172; zločin u Lori, 176.

odbrani Hrvatske, pokazuje da su za djela koja su po svojoj težini i načinu počinjenja uporediva, izricane različite kazne srpskim i hrvatskim počiniteljima zločina, odnosno da su jedni počinitelji kažnjeni blaže a drugi preoštro za ista krivična djela.⁶⁸

Zloupotrebe dvojnog državljanstva, te bijeg brojnih okrivljenika/osuđenika – dvojnih državljana Hrvatske i Bosne i Hercegovine- iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu i obratno, otvorili su širu raspravu o potrebi onemogućavanja zloupotrebe dvojnog državljanstva.⁶⁹

U posljednjem izvještaju prema Vijeću sigurnosti UN-a⁷⁰, Glavni tužilac mehanizma za međunarodne sudove ukazao je da Vlada Hrvatske sprečava procesuiranje hrvatskih državljana za zločine počinjene nad drugim etničkim grupama. Kao eklatantan primjer navedeno je da hrvatsko Ministarstvo pravde i javne uprave odbija saradivati čak i u okviru procesuiranja osoba osumnjičenih za zločine silovanja, uz zaključak da se politika hrvatske vlade oslanja na logiku koja je bez ikakvih pravnih osnova i koja ne poštuje državu prava. Navedeni su i primjeri negiranja genocida počinjenog u Srebrenici od strane visokog državnog vrha Hrvatske, odnosno njenog predsjednika.

Pomaci u procesuiranju ratnih zločina u Crnoj Gori

Evropska Unija takođe prati napredak u procesuiranju ratnih zločina u Crnoj Gori, te saradnju sa susjednim državama na tom planu na planu – u preliminarnoj fazi istrage je pet predmeta u vezi sa ratnim zločima počinjenim u Bosni i Hercegovini. U novembru 2020. godine, Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove ustupio je crnogorskom pravosuđu predmet koji se odnosi na više od 15 osumnjičenih koji su pod istragom za teška krivična djela, uključujući seksualno zlostavljanje počinjeno na teritoriji Bosne i Hercegovine. Jedan proces za ratne zločine počinjene na teritoriji Bosne i Hercegovine je u toku, a jedan predmet je u fazi ustupanja iz Bosne i Hercegovine.⁷¹ Kao i u slučaju Srbije, na svom putu ka pristupanju Europskoj Uniji, Crna Gora je u

⁶⁸ Marko Sjekavica, Jelena Đokić Jović, Maja Kovačević Bošković, Analiza zakonske i sudske politike kažnjavanja počinitelja djela ratnih zločina, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014, 233.

⁶⁹ Vidjeti primjer suđenja Branimiru Glavašu za zločine počinjene u Osijeku, Miren Špek, Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014, 184.

⁷⁰ UN, Security Council, S/2022/866, Annex II to the letter dated 16 November 2022 from the President of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals addressed to the President of the Security Council, *Progress report of the Prosecutor of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, Serge Brammertz, for the period from 16 May to 15 November 2022*, 64-65.

⁷¹ Council of the European Union, European Commission to Working Party on Enlargement and Countries Negotiating Accession to the EU, *Non-paper on the state of play regarding Chapters 23 and 24 for Montenegro*, 2021, 6-7.

obavezi provođenja reforme u oblasti pravosuđa te u tom okviru ima i obavezu borbe protiv nekažnjivosti i procesuiranja zločina počinjenih tokom ratova 90-tih godina na prostoru bivše Jugoslavije.

Zaključak

Generalne obaveze protiv nekažnjivosti propisuju državama obavezu preduzimanja efikasnih mjera u svrhu istraga teških povreda ljudskih prava, kako bi oni koji su krivično odgovorni bili procesuirani i osuđeni na odgovarajuće kazne. Osiguranje efikasnih pravnih lijekova žrtvama u tu svrhu, garancija neotuđivog prava na istinu, reparacije za pretrpljenu štetu, osnovne su mjere kako bi se izbjeglo ponavljanje takvih kršenja. Iako jasno navedena kao obaveza država kako u relevantnim dokumentima međunarodnog prava, tako i Evropske Unije, borba protiv nekažnjivosti na području država bivše Jugoslavije i dalje je u velikom dijelu u sjeni oportunističke *real* politike.

Uprkos tome što su, posebno od momenta početka provođenja strategije za okončanje rada međunarodnog *ad hoc* tribunala za bivšu Jugoslaviju, uloženi značajni resursi u osposobljavanje nacionalnih sudova za procesuiranje ratnih zločina, rezultati izvještaja relevantnih međunarodnih i regionalnih organizacija ukazuju na niz manjkavosti, povezanih prije svega s nedostatkom političke volje i opstruiranjem pozitivnih pomaka na ovom planu. Izbjegavanje procesuiranja osoba povezanih sa državnim aparatom, neprocesuiranje visokorangiranih počinitelja, podizanje selektivnih optužnica i izostavljanje određenih djela, najvidljiviji su pokazatelji izraženih manjkavosti u procesuiranju ratnih zločina.

Regionalna saradnja, kao jedan je od važnih koraka na polju borbe protiv nekažnjivosti, posebno je značajna za Bosnu i Hercegovinu imajući u vidu da brojni osumnjičeni posjeduju ili su stekli državljanstvo susjednih država i zloupotrebom instituta zabrane izručenja sopstvenih državljana pokušavaju izbjeći krivičnu odgovornost. Odbijanje ekstradicije tako predstavlja jednu od značajnih prepreka za efikasnu borbu protiv nekažnjivosti, posebno kada se radi o počiniocima visokog ranga. Relevantni međunarodni instrumenti jasno ukazuju da se nacionalne zakonske odredbe, koje predviđaju da sopstveni državljani ne podliježu ekstradiciji, ne mogu primjenjivati kada se radi o počiniocima teških zločina međunarodnog prava.

Nepoštivanje osnovnih međunarodnopravnih principa protiv nekažnjivosti, nedostatak političke volje država i manjkavosti regionalne saradnje u procesuiranju ratnih zločina u značajnoj mjeri podstiču negacionizam i revizionizam, koji direktno dovode do fenomena glorifikacije ratnih zločina i zločinaca.

Summary

General obligations against impunity prescribe the obligation for states to undertake effective measures for the purpose of investigating serious violations of human rights, so that those who are criminally responsible are prosecuted and sentenced to appropriate punishments. Providing effective legal remedies to victims for this purpose, guaranteeing the inalienable right to the truth, reparations for the damage suffered, are basic measures to avoid the repetition of such violations. Although clearly stated as an obligation of states both in the relevant documents of international law and of the European Union, the fight against impunity in the territory of the former Yugoslavia is still largely in the shadow of opportunistic real politics.

Despite the fact that, especially since the beginning of the implementation of the strategy to end the work of the international *ad hoc* tribunal for the former Yugoslavia, significant resources have been invested in training national courts to process war crimes, the results of the reports of relevant international and regional organizations indicate a number of shortcomings, primarily related to by the lack of political will and by obstructing positive developments on this front. Avoiding the prosecution of persons connected to the state apparatus, not prosecuting high-ranking perpetrators, raising selective indictments and omitting certain acts, are the most visible indicators of pronounced deficiencies in the prosecution of war crimes.

Regional cooperation, as one of the important steps in the fight against impunity, is especially important for Bosnia and Herzegovina, bearing in mind that many suspects possess or have acquired the citizenship of neighboring countries and are trying to avoid criminal responsibility by abusing the institution of the ban on the extradition of their own citizens. The refusal of extradition thus represents one of the significant obstacles to the effective fight against impunity, especially when it comes to high-ranking criminals. The relevant international instruments clearly indicate that national legal provisions, which provide that one's own nationals are not subject to extradition, cannot be applied when it comes to perpetrators of serious crimes under international law.

Non-compliance with basic international legal principles against impunity, lack of political will of states and shortcomings of regional cooperation in the prosecution of war crimes significantly encourage negationism and revisionism, which directly lead to the phenomenon of glorification of war crimes and criminals.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Objavljeni izvori/Published sources:

1. United Nations, Security Council, S/2022/866, Annex II to the letter dated 16 November 2022 from the President of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals addressed to the President of the Security Council, *Progress report of the Prosecutor of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, Serge Brammertz, for the period from 16 May to 15 November 2022*, <https://www.irmct.org/sites/default/files/documents/221117-progress-report-s-2022-866-en.pdf>.
 - a. https://www.irmct.org/sites/default/files/documents/S-2019-888_E.pdf
2. United Nations, Economic and Social Council, Resolution 1989/57, 24 May 1989, *Implementation of the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, <https://www.un.org/ecosoc/sites/www.un.org.ecosoc/files/documents/2021/resolution-1989-57.pdf>.
3. United Nations, Economic and Social Council, Resolution 1990/22, 24 May 1990, *Victims of Crime and Abuse of Power*.
 - a. <https://www.unodc.org/pdf/crime/uncjin/standards/Compendium/pt1f.pdf>
4. United Nations, Security Council, *Resolution 827 (1993) / adopted by the Security Council at its 3217th meeting, on 25 May 1993*, <https://digitallibrary.un.org/record/166567>.
5. International Criminal Court, *Rome Statute of the International Criminal Court*,
 - a. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
6. United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*, United Nations General Assembly 217 A, 10 decembre 1948.
 - a. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
7. United Nations, *International Covenant on Civil and Political Rights*, <https://www.ohchr.org/fr/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.
8. United Nations, *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, 21 December 1965, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial>.
9. United Nations, UN General Assembly resolution 39/46, *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, 10 December 1984, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading>.
10. United Nations, UN General Assembly resolution 44/25, *Convention on the Rights of the Child*, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>.
11. European Union, 2003/335/JHA: *Council Decision 2003/335/JHA of 8 May 2003 on the investigation and prosecution of genocide, crimes against humanity and war crimes*, *Official Journal L 118, 14/05/2003 P. 0012 – 0014*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003D0335&from=EN>.
12. United Nations, Security Council, Resolution S/RES/1503 (2003), 28 August, 2003, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_1503_2003_en.pdf.
13. Council of the European Union, European Commission to Working Party on Enlargement and Countries Negotiating Accession to the EU, *Non-paper on the state of play regarding Chapters 23 and 24 for Montenegro*, 2021, <https://media.cgo-ccc.org/2021/06/RoL-Non-Paper-2021-1.pdf>.
14. European Commission, *Non-Paper on the State of Play regarding Chapters 23 and 24 for Serbia*, semi-annual report on the current situation with Chapter 23 (Judiciary and

- Fundamental Rights) and Chapter 24 (Justice, Freedom and Security), June 2020, https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Non_paper_Ch_23_24_June_2020.pdf.
15. European Commission, Commission Staff Working Document, *Serbia 2021 Report*, Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2021 Communication on EU Enlargement Policy, Strasbourg, 19.10.2021, p. 17, 25-26, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021SC0288>.
 16. Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, *Akcioni plan za poglavlje 23*, april 2016, <https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023.pdf>.
 17. Fond za humanitarn pravo, *Godišnji izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2019. godini*, http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2020/03/Izvestaj_o_sudjenjima_za_ratne_zlocine_u_2019._godini.pdf.
 18. Fond za humanitarn pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2021. godine*, http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2022/05/Godisnji_izvestaj_2022.pdf.
 19. Fond za humanitarno pravo, Suđenja za ratne zločine u Srbiji, *Spisak predmeta*, <http://www.hlc-rdc.org/?cat=234>.
 20. Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek; Centar za razvoj demokratskog društva „Europolis“ iz Novog Sada, *Izveštaj projekta "Monitoring suđenja za ratne zločine-regionalna suradnja"*, Osijek, 2020, <https://www.centar-za-mir.hr/wp-content/uploads/2020/10/godisnje-izvjesce-2020-HR-web2.pdf>.
 21. Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, *Pregled praćenja suđenja u Republici Hrvatskoj*, <https://www.centar-za-mir.hr/category/novosti/page/3/>.
 22. Documenta- Centar za suočavanje s prošlošću, *Kratak prikaz pojedinih presuda*, str. 140 u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Zagreb 2014, <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/procesuiranje-ratnih-zlocina-FINAL.pdf>.
 23. United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2000/62, *The right to restitution, compensation, and rehabilitation for victims of gross violations of human rights and fundamental freedoms: final report of the Special Rapporteur, M. Cherif Bassiouni, submitted in accordance with Commission resolution 1999/33*, 18 January 2000, Annex, <https://digitallibrary.un.org/record/407931#record-files-collapse-header>.
 24. European Union, 2002/494/JHA: *Council Decision of 13 June 2002 setting up a European network of contact points in respect of persons responsible for genocide, crimes against humanity and war crimes*, *Official Journal L* 167, 26/06/2002 P. 0001 – 0002, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32002D0494&from=EN>.
 25. United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/2005/102/Add.1, *Promotion and Protection of Human Rights, Impunity, Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity*, Diane Orentlicher, <https://digitallibrary.un.org/record/541829>.
 26. United Nations, Security Council, S/2019/888, Letter dated 18 November 2019 from the President of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals addressed to the President of the Security Council, Annex II, *Progress report of the Prosecutor of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, Serge Brammertz, for the period from 16 May to 15 November*.

Službeni listovi/Official papers:

1. *Zakon o kaznenom postupku*, „Narodne novine“ - Sl.list Republike Hrvatske, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_110_1669.html

2. „Službeni glasnik Republike Srbije“, 97/2021, *Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina za period 2021-2026*, https://www.tuzilastvorz.org.rs/public/files/pages/2021-10/Nacionalna%20strategija%20za%20procesuiranje%20ratnih%20zlocina%20od%202021.%20do%202026.%20godine_compressed.pdf

Sudska praksa/Jurisprudence:

1. Dom za ljudska prava Bosne i Hercegovine, predmet *Selimović i ostali protiv Republike Srpske*, CH01- 8365 iz 2003. godine, u Razvojni program Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, *Vodič kroz tranzicijsku pravdu*, str. 60, http://www.mpr.gov.ba/web_dokumenti/Vodic%20kroz%20tranzicijsku%20pravdu%20u%20BiH.pdf.
2. Evropski sud za ljudska prava, predmet *Cyprus v. Turkey*, par. 157-158 (10 May 2001). http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/bcs/mil-ai021122b.htm.
3. MICT-13-55-ES, *Karadžić Radovan*, <https://www.irmct.org/en/cases/mict-13-55>.
4. MICT-13-56, *Mladić Ratko*, <https://www.irmct.org/en/cases/mict-13-56>.
5. MICT-15-96-A, *Stanišić i Simatović*, <https://www.irmct.org/bcs/cases/mict-15-96>.
6. MKSJ, IT-02-54-T, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, Izmijenjena optužnica, 22. novembar 2002.
7. MKSJ, IT-02-54-T, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, Pred pretresnim vijećem, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004; http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/tdec/bcs/040616-t.pdf.
8. MKSJ, IT-04-74-T, *Tužilac međunarodnog suda protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Slobodana Praljka, Milivoja Petkovića, Valentina Čorića i Berislava Pušića*, Pretresno vijeće III, Presuda, 29. maj 2013, Tom I, http://www.icty.org/x/cases/prlic/tjug/bcs/130529_1.pdf.
9. MKSJ, IT-94-1-A, *Tužilac protiv Duška Tadića zvanog "Dule"*, pred Žalbenim vijećem, 15. juli 1999, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/bcs/990715.pdf>.
10. MKSJ, IT-95-17/1-T, *Tužilac suda protiv Ante Furundžije*, pred Pretresnim vijećem, Presuda, 10. decembar 1998, <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/bcs/fur-tj981210b.pdf>.
11. MKSJ, IT-96-23-T& IT-96-23/1-T, *Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića*, pred Pretresnim vijećem, Presuda, 22. februar 2001, <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/bcs/kun-010222b.pdf>.
12. MKSJ, IT-98-30/1-T, *Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Dragoljuba Praća, Milojice Kosa, Mlada Radića, Zorana Žigića*, pred Pretresnim vijećem, Presuda, 2. novembar 2001, <http://www.icty.org/x/cases/kvocka/tjug/bcs/011102.pdf>.
13. MKSJ, IT-98-33-T, *Tužilac protiv Radislava Krstića*, pred Pretresnim vijećem, Presuda, 2. august 2001, <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/bcs/krs-tj010802b.pdf>.
14. Republika Srbija, Tužilaštvo za ratne zločine, 09.11.2007, Beograd, MP/MS, *Optužnica protiv Ilije Jurišića*, http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Tuzlanska_kolona/Optuzni-ca-Tuzlanska_kolona.pdf.
15. Republika Srbija, Tužilaštvo za ratne zločine, *Precizirana optužnica protiv Ilije Jurišića*, 18. septembar 2009, <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/02/Precizirana-optu%C5%BEnica.pdf>.

Knjige/Books:

1. Sabina Subašić Galijatović, *Zločini seksualnog zlostavljanja u Bosni i Hercegovini 1992-1995 u svjetlu teorije i prakse međunarodnog prava*, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2021.

Članci/Articles:

1. Theo van Boven, *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, New York, 16 December 2005, United Nations Audiovisual Library of International Law, https://legal.un.org/avl/ha/ga_60-147/ga_60-147.html.
2. Milena Čalić-Jelić, *Pregled suđenja u odsutnosti*, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014, str.135-146, <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/procesuiranje-ratnih-zlocina-FINAL.pdf>.
3. Miren Špek, *Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće*, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014, str.159-189, <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/procesuiranje-ratnih-zlocina-FINAL.pdf>.
4. Marko Sjekavica, *Procesuiranje zločina počinjenih tijekom VRA Oluja i nakon nje*, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014, str.209-212, <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/procesuiranje-ratnih-zlocina-FINAL.pdf>.
5. Marko Sjekavica, Jelena Đokić Jović, Maja Kovačević Bošković, *Analiza zakonske i sudske politike kažnjavanja počinitelja djela ratnih zločina*, u *Procesuiranje ratnih zločina-jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, Documenta-Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2014, 233-246.
6. Dalibor Stupar, *Manipulativne strategije održavaju princip nekažnjivosti ratnih zločina*, portal Autonomija, 24.2.2022, <http://www.hlc-rdc.org/?p=38337>.